

Dembiński, Bronisław

Ś. p. Wincenty Zakrzewski

Przegląd Historyczny 21, 435-437

1917-1918

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

kowanym w Sprawozdaniach z posiedzeń Tow. Nauk. Warsz. za r. 1913 t. VI, zes. 6 p. t. „Mapa Litwy z r. 1613 ks. Radziwiłła Sierotki, pod względem matematycznym i kartograficznym“. Nieduża, ale bardzo ważna ta praca jest cennym przyczynkiem do tak u nas zaniedbanych dziejów dawnej kartografii polskiej.

Powyższy zarys prac historycznych Merczynga świadczy dowodnie, że ten profesor-inżynier umiał być także prawdziwym historykiem i że przedwczesna śmierć jego pozbawiła polską wiedzę historyczną szeregu prac z dziejów reformacji, a może i nauki w dawnej Polsce, które niewątpliwie ukazałyby się w najbliższym czasie.

J. J.

Ś. p. STANISŁAW TARNOWSKI. Ur. 7 listopada 1837 r., zmarł 31 grudnia 1917 r. Długoletni profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego i prezes Akademii Umiejętności, płodny i pracowity pisarz — przez lat pięćdziesiąt z górą za pomocą pióra i słowa szerzył i pogłębiał wiedzę o literaturze ojczystej. Wiele dzieł nietykanych przez badaczy dawniejszych pierwszy zbadał, znajomość innych znakomicie powiększył, w siedmiotomowej „Historji literatury polskiej“ dał najobszerniejszy i najpowabniejszy zarazem dotąd wykład całokształtu tego przedmiotu. Starał się uwydatniać związek pomiędzy utworami literackimi a dziejami narodu i wypowiadał o nich stanowcze sądy krytyczne. Sądy te zawsze są wyrazem najszczerzych jego przekonań, przeniknięte uczuciem i myślą obywatelską. Z talentem świetnego stylisty łączył przymioty człowieka niezłomnego charakteru.

Ś. p. WINCENY ZAKRZEWSKI. Przed rokiem zgasł w Krakowie po długich cierpieniach Profesor Wincenty Zakrzewski. W ostatnich latach już nie wykładał w uniwersytecie, ale pomimo przewlekłej choroby, która łamała silny organizm, był czynny do końca, jako dyrektor wydawnictw komisji historycznej Akademii Umiejętności, jako sumienny krytyk, posuwający wymagania co do ścisłości tak naukowej, jak wydawniczej pracy, aż do pedantyzmu. Trzeźwy, jasny, krytyczny umysł, ścisłość naukowa, gruntowna znajomość źródeł były wybitnymi zaletami zmarłego profesora i zapewniły mu poważne stanowisko wśród polskich uczonych.

Wincenty Zakrzewski urodził się w Królestwie Polskiem w Gościńskiem. Po ukończeniu gimnazjum w Płocku rozpoczął studia uniwersyteckie w Petersburgu, następnie udał się do Niemiec, gdzie po krótkim pobycie w Heidelbergu, Jenie i Berlinie na podstawie rozprawy: „*Wladislaw III Königs von Polen Erhebung auf den ungarischen Thron*“ (1867) w Lipsku uzyskał stopień doktorski. Z szczególnem zamiłowaniem zwrócił się ku dziejom XVI w., które w owym czasie w Niemczech obudziły znaczny ruch naukowy. Doniosłe, a bardzo drażliwe zagadnienie przewrotu religijnego było przedmiotem naukowych prac, a zarazem niekiedy namiętnych walk. Żywo odczuwano potrzebę gruntownych badań, któreby wielkie zjawisko dziejowe w prawdziwym mogły przedstawić światło. Przybywały też nowe źródła właśnie do tej epoki, co stanowiło wielką podniętę dla prac badawczych. W roku 1870 wyszła niewielka, ale bardzo pożyteczna praca Zakrzewskiego:

„Powstanie i wzrost reformacji w Polsce 1520—1572“, która zawierała pierwsze naukowe zestawienie głównych wypadków i faz rozwoju reformacji w Polsce. Książka jasno, przejrzysto napisana, odznaczająca się trzeźwym sądem historycznym, zachowała dziś jeszcze swą wartość pomimo znacznie posuniętych prac w tej dziedzinie. Poniekąd jako dalszy ciąg tej pracy doprowadzonej do wygaśnięcia dynastji Jagiellonów, można uważać główne syntetyczne dzieło Zakrzewskiego: „Po ucieczce Henryka. Dzieje bezkrólewia“ (1878), oparte na rozległych badaniach archiwalnych. Była to jedna z pierwszych naukowych polskich monografii historycznych i jako taka była wzorem naukowej ścisłości. Autor miał dar jasnego wykładu, styl jego zawsze był prosty i zwięzły. Stać było Zakrzewskiego na to, aby dać wielkie dzieło o XVI wieku, ale sam najlepiej zdawał sobie sprawę, jako sumienny badacz, z niedostatecznych źródeł. Przystąpił przeto wraz z uczonym niemieckim ks. Hipplerem do wydania bogatej, a rozrzuconej po różnych archiwach korespondencji Hozyusza. Postać biskupa Warmińskiego, później nuncjusza Apostolskiego, legata na Soborze Trydenckim i kardynała, wysuwała się na czoło.

„Epistolae Stanislai Hosii“ wyszły jako jeden z pierwszych tomów wydawnictwa Akademii Umiejętności: Acta historica. Wydanie było sporządzone z wielką umiejętnością metodyczną, z całym aparatem krytycznym. Była to praca w tej mierze pomnikowa, która młodą Akademię Krakowską stawiała na wyżynie wysokich naukowych wymagań. Tom drugi obejmujący listy aż do r. 1558 odznacza się temi samemi zaletami. Niestety na tym roku stanęło poważne, na wielkie rozmiary zakrojone wydawnictwo, które dla historyków reformacji było prawdziwą kopalnią. Korespondencja Hozyusza z późniejszych lat mieści się przeważnie w rękopisach Biblioteki Jagiellońskiej, a z czasów „legacyi“ — w Rzymie. Zakrzewski, wierny zawsze XVI wiekowi, zwrócił się po napisaniu „Rodziny Łaskich w XVI w.“ ku dziejom Batorego w związku z rocznicą śmierci króla. Uświadamiając sobie nowe zadania, napisał charakterystyczne studjum przygotowawcze: „Jak należałoby badać dzieje Stefana Batorego“, wskazując tu z gruntowną znajomością źródeł i literatury główne kierunki i potrzeby badań. Sam dał później tylko krótką charakterystykę Batorego, chociaż był powołany i jak nikt przygotowany do wielkiego konstrukcyjnego dzieła o Batorym. Sumiennosc badacza krępowała może syntetyczny umysł i zdolność historyka. Niebawem naglony istotną potrzebą publiczną wobec przejęcia szkolnictwa średniego przez Radę Szkolną krajową we Lwowie rozpoczął pracę, która pochłonęła najlepsze jego siły, nad podręcznikiem Historji powszechnej dla szkół średnich. Nie może tu być naszą rzeczą poddawać krytycznemu rozbirowi podręcznik ze stanowiska dydaktycznego, musimy podnieść z naukowego stanowiska wartość podręcznika, napisanego z tą samą „runtownością“, która była cechą charakterystyczną całej naukowej działalności Zakrzewskiego. Uczony o rozległej wiedzy poświęcił umiłowane studia nad XVI w. podręcznikowi szkolnemu, który w normalnych warunkach pracy powinien być dziełem pedagogów i owocem ich bogatego doświadczenia. Brak takich właśnie nauczycieli, którzyby równocześnie posiadali potrzebną wiedzę, wpłynął na naukową działalność Zakrzewskiego

z ujmą jego pierwotnych planów i rozpoczętych prac, do których później już wrócić nie zdołał. Liczne należy jeszcze wymienić recenzje w różnych czasopismach jak: Kwartalnik historyczny, Przegląd Polski i inne. Recenzje te wartoby było zestawić, by stanowiły cenny przyczynek do rozwoju polskiej naukowej krytyki. Jako krytyk, jako wydawca Wincenty Zakrzewski stanął, jako jeden z pierwszych w Polsce. Akademii Umiejętności służył do ostatniej chwili swą wypróbowaną radą i realną pomocą. Każdy arkusz druku wydany z Komisji historycznej przeglądał skrupulatnie. Sam prowadził ostatnią korektę, odważał każde słowo, badał każdy przypisek. Trudno wprost dziś zastąpić go w tej żmudnej, a tak ważnej pracy. Działalność jego zapisała się tak znakomicie, że wystarczy postępować śladami wskazanymi przez Zakrzewskiego, aby utrzymać naukę polską historyczną na wysokim poziomie.

Dzieła: Władisław III Königs von Polen Erhebung auf den ungarischen Thron. 1867. Powstanie i wzrost reformacyi w Polsce, 1520—1572. 1870. Stosunki Stolicy Apostolskiej z Iwanem Groźnym, carem i W. X. Moskiewskim. 1872. Jak należałoby wydawać listy i akty z XVI w. i późniejszych. 1877. Po ucieczce Henryka. Dzieje bezkrólewia, 1574—1575. 1878. Rodzina Łaskich w XVI w. 1882. Jak należy badać dzieje Stefana Batorego. 1886. Stefan Batory. 1886—1887. Epistolae Stanisłai Hosii. Ed. 1886—1888. Xawery Liske. 1891. Historia powszechna dla klas wyższych szkół średnich. 1891—97. Adolf Pawiński. 1896. Przyczyunki do historii młodości kardynała Hozjusza. 1893.

Bronisław Dembiński.
